

latin, német és magyar nyelvű bemutatók közül. A *Magyar nyelvűség a 18. századi színházi irodalomban* című tanulmány a 18. századi színházi irodalomban bekövetkezett változásokat elemzi, alapos leírást adva arról a többlépcsős folyamatról, amelynek középpontjában a magyar nyelv latinnal szembeni térhódítása áll, s amely a magyar nyelvű színházi intézményrendszer és terminológia kialakulásáig vezetett. A latin és a vernakuláris nyelvhasználat viszonyrendszerének vizsgálata a jelenlegi nemzetközi kutatásoknak is gyakori témája – a tanulmány problémafelvetései ekképp a tágabb tudományos kontextusban is relevánsak. Az általános jellemzők számbavételét az egyes fejezetek, illetve szerzetesrendek magyar nyelvű színházi irodalmának mélyreható, konkrét számadatokkal is alátámasztott vizsgálata követi,

majd szó esik a drámafordítói és -kiadói programok jelentőségéről is. A mindezek eredményeként létrejövő intézményesülési törekvésekhez sok szállal kapcsolódik a magyar nyelvű színházi terminológiának kialakulása. A kötet befejező tanulmánya ezt a metanyelvet vizsgálja, mindenekelőtt a korabeli szótárak alapján (*A játéknéző palotától a színházig: A magyar színházi szaknyelv kialakulása*).

A monográfiát képmelléklet is gazdagítja, amely nyolc színlapot tartalmaz, s ez nem csupán az egyes fejezetek szöveges elemzéseit egészíti ki, hanem segít közelebb hozni a régi magyarországi színház- és drámatörténet időben távolinak tűnő, de annál érdekesebb világát.

Kaposi Krisztina

(PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János (1814–1868)

Pozsony, Kalligram, 2015 (Magyarok Emlékezete), 564 l.

Nem szokványos ez a könyv, sem tárgya, sem szerzője miatt. S most nem is arra gondolok, hogy ez az első átfogó és részletes Erdélyi János-monográfia, ami a költő-kritikus jelentőségét ismerve, némileg meglepő. Sokkal inkább azért különleges vállalkozás a kötet, ami ezt a két fogalmat, személyt (Erdélyi Jánost és T. Erdélyi Ilonát) összeköti. S persze nem lenne érdemes belemélyedni a témaválasztás a kérdésébe, ha nem tartoznék hozzá szervesen a monográfia problematikájához, s a szerző nem tartaná fontosnak ezt már a könyv elején leszögezni.

T. Erdélyi Ilona számára ugyanis nem csupán tudományos téma Erdélyi Já-

nos, hanem családtörténeti objektum is, s ilyenformán érzelmi kérdés. Az olvasó bizonyosan beleszédül abba a megszokhatatlan távlatba, hogy valaki, aki kortársunk, a 21. század elején magától értetődően mondhatja ki, hogy könyvének főhőse, egy 1868-ban elhunyt író a nagyapja (11). Ez lehetne csupán kuriózum is, hiszen nem gyakori, hogy az emberöltő fogalma olyannyira kitáguljon egy család esetében, hogy három nemzedék három évszázadot érintsen és íveljen át. Ám itt mégsem a különlegességről van szó: a szerző az előszóban (9–24) ennek a kérdésnek figyelmet szentel, s ezáltal tárgyiasítani igyekszik a témához való eljutás módját.

Ez kézenfekvőnek látszik ugyan, de éppen ezek a sorok győzhetnek meg arról, hogy egyáltalán nem volt magától értetődő. A szerző voltaképpen azt a helyzetet írja körül, miért nem próbálta korábban megírni Erdélyi-monográfiáját, amikor pedig a feladat igazából rá várt. Az izgalmas fejtegetések konklúziója pedig az, hogy miközben a szerző némileg menekült a feladat elől, s inkább Erdélyi János műveinek újrakiadására koncentrált, jó darabig nem érzékelte megfelelőnek a tudománypolitikai klímát egy ilyen vállalkozáshoz. Azaz voltaképpen előnyei vannak annak, hogy korábban nem született meg ez a könyv, amely ilyenformán egy eredendő és nagy (személyes és érzelmi) adósság törlesztésének fogható föl. T. Erdélyi Ilona személyes hitelű érveit más nézőpontból megerősítheti az olvasó is. Ugyanis időközben olyan komoly diszciplináris segítséget kapott egyéb kutatásoktól az Erdélyi Jánosra irányuló érdeklődés, amelyet korábban nem lehetett volna remélni.

Első helyen talán a tudományos szempontok árnyaltabbá válását említhetjük meg, s ezek példáját leginkább a magyarországi kritikátörténeti kutatások megindulása és kiépülése jelenti. Az 1970-es évektől kezdődő folyamat szemléletileg is újat hozott, s az anyagfeltárás területén is számos, eddig kellő figyelemre nem méltatott teoretikus szöveg újraértelmezésére tett megalapozott javaslatot. A kutatás fókuszának áthelyezésével új eszköz adódott Erdélyi irodalomértelmezői, kritikusai jelentőségének megítélésében, s ez az életmű egy fontos részének újraolvasását tette lehetővé. A korszakra vonatkozó feldolgozások – elsősorban és közvetlenül Korompay H. János korszakmonográfiája (*A „jellemzetes” irodalom jegyében: Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*, Bp.,

Akadémiai–Universitas, 1998 [Irodalomtudomány és Kritika]) – sokat segítettek a kontextus megragadásában. Mint ahogy a szerző által említett (18) két másik, fontos életmű is: Dávidházi Péter és S. Varga Pál munkássága, amelyek monografikus feldolgozásokon kívül (mint például DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., Akadémiai–Universitas, 2004; S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp., Balassi, 2006) kifejezetten Erdélyi Jánossal foglalkozó tanulmányokat is magában foglaltak.

A másik fontos, új irány a közköltészetnek az utóbbi évtizedben fellendülő és intézményesülő kutatása. Ezzel Erdélyi folklórgyűjtésének a tudománytörténeti újrapozicionálása vált lehetségessé. Külöls Imola és Csörsz Rumen István eddigi teljesítménye – nem utolsósorban a tőlük kiadott közköltészeti antológia-sorozat, valamint teoretikus írásaik sora – szintén hozzájárult ahhoz, hogy ma máshol és másban lássuk Erdélyi alapozó teljesítményének a centrumát, mint ahol még néhány évtizede is a folklorisztika kereste. Folklór iránti érdeklődése ilyenformán nem elsősorban és nem kizárólag a „népköltészet” irodalomba integrálásának műveleteként fogható föl, hanem egy, a korszakra jellemző folklórfogalom kidolgozásaként, s a közköltészeti hagyománnyal való számvetésként – ami pedig előkészítette az utat egy más hangsúlyokra épülő népköltészet-fogalom kidolgozására, szövegkiadásával pedig megadta a folklorisztika intézményesülésének a lehetőségét is.

Ugyancsak fontos ösztönzést jelentettek az utóbbi évtized új fejleményei: az

írói életrajz műfajának differenciálódása és fölértékelődése, amelynek immár a magyar nyelvű irodalomtörténeti szakirodalom újabb termésében is több nyoma van. Ez termékenyen felhasználható mintákat is nyújtott az Erdélyi-könyvhöz. A szerző – bizonyosan ezek alapján is, még ha a vonatkozó részben magyar nyelvű művet nem is említ mintái között – munkáját egy újabb módszertani-elméleti irányhoz tudta hozzákötni, amikor a mikrotörténelem irányában tájoltta be (16–24). Ez még akkor is igen fontos fejlemény, ha a munka feldolgozásának szempontrendszerre nem tűnik mindenestül kompatibilisnek a mikrotörténelem módszerével. Az azonban kétségtelen, hogy ötletet (elsősorban az érintett történeti problémák körének meghatározására) vagy éppen inspirációt a monográfia valóban nyert a mikrotörténelemtől. S így a könyv azt is képes érzékeltetni, hogy az Erdélyire vonatkozó személyes források kivételes bősége és részletessége megnyithatja a lehetőséget egy, a mikrotörténelem irányába kiinduló vizsgálatnak is. A kötet számos helye ennek felismeréseként is felfogható.

T. Erdélyi Ilona szakmai tudatosságát reflexivitása mutatja. Ő nemcsak számol ezekkel az eredményekkel, ahogyan ezt az előszavában explicit módon is kifejti, hanem kifejezetten épít is rájuk: olyan módon, hogy inkább a rájuk való utalással old meg bizonyos kérdéseket, mintegy saját interpretációját kiegészítésként tüntetve föl a legfontosabb, egyetértőleg idézett értelmező, újabb szakirodalomhoz. Ilyenformán könyve szervesen látszik kinőni az utóbbi időszak Erdélyire vonatkozó szakirodalmából, s mintegy meg is koronázza az eddigi, fontos előzményeket: integrálja eredményeiket egy

pályakép keretébe. Ugyanakkor viszont a könyv témájának sajátos forrásadottságai és szemléleti elemei számos ponton erősen befolyásolják a kifejtés módját, s ezért és ennyiben nem egyszerűen mintakövető, hanem kezdeményező jellegűvé válik.

A kötet nagy érdeme, hogy mindemellett egy kivételes kéziratos hagyatékot mutat be, s annak felhasználására épít. Az Erdélyi Tár a legépebben megmaradt 19. századi írói hagyaték, csak Arany János egykori, ám 1945-ben jórészt megsemmisült hagyatékához mérhető. A magántulajdonban lévő Erdélyi Tárnak nemcsak a keletkezése érdekes (erről ez a monográfia is képet ad), hanem legalább annyira a fennmaradása is – érdekes és fontos lenne tehát egy családtörténet megismerése is: annak a családnak a története, amely képes volt ezt megőrizni, s a nyilván újra és újra felmerülő kísértés ellenére sem adta el az anyagot. S az, hogy egészben őrizték meg a család egymást követő generációi ezt az archívumot, olyan speciális információk megőrzését is jelentette, amely egy szétszóródott hagyaték esetében immár végleg rekonstruálhatatlanná válnék. E történet megírására pedig ki lehetne inkább képes, mint T. Erdélyi Ilona, aki része ennek a családtörténetnek, s jó ideje immár az Erdélyi Tár megőrzője is?... Az Erdélyi Tár szakmai utóélete és jelenléte a korszak historiográfiájában annyiban is eltér az Arany-hagyaték helyzetétől, hogy T. Erdélyi Ilona tisztában volt a rászállt anyag jelentőségével, s nem agyonőrizte, mint Voinovich Géza tette Arany János hagyatékával, hanem folyamatosan közzétette – vastkos forráskiadások formájában – az Erdélyire vonatkozó, illetve tőle származó szövegeket. Ilyenformán ennek a monográfiának is speciális helyi értéke van: mivel számos fontos szövegkiadás

előzte meg és készítette elő, valóban végső összefoglalásává tudott válni Erdélyi János rendkívüli pályájának, s nem az anyagfeltárás helyett, mintegy azt pótolva született meg. (Szemben mondjuk Voinovich Géza háromkötetes Arany-életrajzával, amely jobb híján helyettesíti a tőle várt, de létre nem jött szövegkiadásokat, s a mai Arany-filológia kénytelen így használni a munkát.)

De miért is lenne fontos az Erdélyi-monográfia után egy családtörténet megszületése? Már csak azért is, mert ennek a könyvnek a másik komoly erénye, hogy fölrajzol egy, a 19. század első felében induló, magyarországi honorácior pályafutást. (Bár, ha figyelmesen olvastam a könyvet, ezt a fogalmat a szerző sehol nem használja.) A rendi társadalomban megalapozódó, nem nemesi származású értelmiségi létformájának sajátos társadalomtörténeti tanulsága a családi folyamatosság: mivé válhatnak egy honorácior apához képest az utódok, milyen társadalmi státust érhetnek el – s ez Erdélyi János pályáján kívül is igen fontos tanulságokat rejt magában. A nem erre fókuszáló monográfia tehát kíváncsiságot ébreszthet egy ilyen családtörténeti narratíva iránt is, amely elszórva szinte ott van azért e könyv lapjain, csak nem konkrétan, adatszerűen, hanem inkább a vállalkozás ihletében és megfigyelmezett pátoszában. Illetve abban az előszóban, amelyről már szót ejtettem, s amely T. Erdélyi Ilonának a monográfia tárgyához való viszonyát akarja körülírni.

Ha ilyen szemmel nézzük és olvassuk T. Erdélyi Ilona könyvét, akkor éppen ennek a honorácior életpályának kaphatjuk meg számos fontos rétegét (érdemes hozzátenni: a 19. század első és második felének olyan jelentős életművei mögött

is hasonló feltételrendszer húzódik meg, mint például az Arany Jánosé és a Petőfi Sándoré). Csak néhány fontos tanulságot emelnék ki a monográfia Erdélyi-pályaképéből. A reformátusság kulturális intézményrendszerében való létezés, amelyre Erdélyi egész pályafutása igen fontos példát mutat, ilyen formában és tartóssággal például Aranynál nem figyelhető meg, Petőfitől meg teljesen idegen maradt egész életében a protestantizmus védőszárnyai alá húzódás. A sajtónyilvánosság szerepe, ideértve a szerkesztővé válás lehetőségét, a korszak tipikus nemesi-honorácior életformájának számít. Hosszasan lehetne sorolni azoknak a nevének, akik akár 1848 előtt, akár a későbbi évtizedekben megpróbáltak a lapalapítással vagy szerkesztéssel (előző példáinknál és a reprezentatív írói pályáknál maradván, Petőfi és Arany mellett akár Vörösmarty Mihály, Jókai Mór és Kemény Zsigmond is említhető ebben az összefüggésben, noha éppen e három utóbbi nemesi háttérrel próbálta ki ezt az életformát).

Pest és a „vidék” feszültségének és kulturális viszonyrendszerének problémája is igen drámaian mutatkozott meg Erdélyi pályáján. Arra gondoljunk, hogy pályája végén, korai halála előtt Erdélyi mennyire szeretett volna Pestre kerülni s odahagyni Sárospatakat, amelyet ő vidékiesnek, s ezért szegényesebb intellektuális lehetőségeket kínálnak gondolt és érzett. Ám Erdélyi esetében nem működött az a közakarát, amely Aranyt képes volt kiragadni Nagykőrösről, s lehetővé tette, hogy Pestre, az irodalmi centrumba költözzön. Érdekes s továbbgondolandó kérdés, hogy miért Aranyban látta egy politikusi-irodalmár érdekcsoport azt a személyt, akit az intézményesülő irodalmi élet központjában kulcsszerephez kell juttatni, s miért

nem merült föl ebben a vonatkozásban Erdélyi János neve.

Külön figyelmet érdemel a *népiesség* kérdése. A könyv – ugyan nem elsőként, de igen meggyőzően – érvel amellett, hogy a népköltészet irodalomba integrálásának problémájával Erdélyi korábban foglalkozott, mint Petőfi (s ez nemcsak teoretikus teljesítményére igaz, hanem szépirodalmi kísérleteire is). Itt voltaképpen irodalomtörténet és kritikátörténet eltérő perspektívája mutatkozik meg – hiszen ezt a tényt a kritikátörténet teljes joggal rögzíthette, de ettől még nem válik érvénytelenné az az irodalomtörténeti megfigyelés, hogy a kortársak és az utókor is inkább Petőfit társította ehhez a fogalomhoz. Azaz egyáltalán nem véletlen, hogy Petőfi ezt a kezdeményezést magára tudta vonatkoztatni, s életművének intenzitásával mintegy saját magát tudta origójává tenni a népiességnek. Ez hatástörténeti értelemben eltagadhatatlan, s éppen ezért lehet izgalmas irodalomtörténeti probléma ennek a jelenségnek a megértése és minél teljesebb dokumentálása.

Nem hagyható szó nélkül az sem, ahol és ahogyan megjelent ez a monográfia. Van ugyanis jelentősége annak, hogy T. Erdélyi Ilona kötete egy népszerűnek szánt, s kanonizáló funkciót is vállaló sorozatban kapott helyet. Ám annak inkább a hátrányai mutatkoznak meg, hogy ez immár nem eleven sorozat (ha helyesek az értesüléseim, az egyébként sem túl sok kötetet felmutató *Magyarok emlékezete* című vállalkozásnak ez az utolsó darabja a kiadó szándékai szerint). A Kalligram Kiadó általában igényességéről és gondos szerkesztői munkájáról híres – de az itt nem véletlen vagy figyelmetlenség, hogy a kötetben még csak a felelős szerkesztő nevét sem találjuk feltüntetve. Ez a gesz-

tus így őszinte. Merthogy ezt a kötetet valóban nem szerkesztették a kiadóban, ennek belátásához elegendő csupán egyszer végigolvasni a könyvet. T. Erdélyi Ilona kézirata nem kapta meg azt a segítséget, amelyre rászorult volna. Ezért maradt benne számos sajtóhiba, ezért nincs névmutató a könyvben, s ezért fordul elő, hogy a tartalmi szerkesztés (az ismétlések kiszűrésének, a stiláris döccenők elsimítésének) hiánya is igencsak feltűnő. Pedig a szerző (akár szakmai rangja, akár életkora, akár a vállalkozás újszerűsége miatt) megérdemelte volna, hogy a kiadó a számára rendelkezésre álló eszközökkel segítséget nyújtson neki. S akkor számos hibát könnyedén ki lehetett volna küszöbölni ebből a jobb sorsra érdemes könyvből. Mint például azt, amikor ugyanaz az idézet a *Pályák és pálmákból* kétszer is szerepel a könyvben (vö. 158, 467), ám a szerkesztőnek – ha lett volna – illett volna észrevennie, hogy a két idézet egymással nem egyezik meg mindenben (például az egyikben *hamupehelyke*, a másikban *hamupepelyke* olvasható mint mesehős) – s ha ezek után összevetette volna citátumokat a hivatkozott Erdélyi-kiadással (amelyet egyébként szintén T. Erdélyi Ilona gondozott), kiderülhetett volna, hogy egyik sem teljesen pontos.

Mondhatni, a népszerűsítés szándéka nem baj Erdélyi János esetében. Egy olyan jelentős személyiségről van szó, hogy csak örülhetünk, ha egy könyvsorozat mintegy a klasszikusok közé akarja besorolni. S üdvözlendő, hogy végre van egy olyan (bárha eredeti szándékához képest csonkán kiépülő és felemás módon lezáruló) népszerű irodalomtörténeti monográfia-sorozat, amely be tudta fogadni az Erdélyi Jánosról szóló munkát. De épp azért nem volt jó döntés, hogy a róla szóló

első monográfia egy, ezt a szándékot vállaló könyvsorozatban jelent meg (akár a szerzőtől, akár a kiadótól származott az ötlet). Ez a monográfia ugyanis inkább az alapozás feladatát kellett hogy elvégezze – s ezt sikerrel meg is tette. Nem annyira az utolsó szót mondja ki tehát Erdélyi Jánosról, s nem is annyira a népszerűsítési feladatát végzi el, mint inkább a köré sűrűsödő problémák katalógusát nyújtja. Talán ezért fogják majd a következőkben sokan és sokféleképpen használni T. Erdélyi Ilona munkáját.

Szilágyi Márton

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások

Szerkesztette Biró Annamária, Boka László, Nagyvárad–Budapest, Partium Kiadóreciti, 2014, 348 l.

A Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéke 2013 júliusában rendezte meg új kutatási programjának első konferenciáját *Értelmiségi karrieretek, karrierminták, írócsoportosulások. Társadalomtörténeti és irodalmi reprezentációk* címmel. A program során kétévenkénti tanácskozásokkal és azok tanulmányköteteivel a magyar értelmiségi lét, az értelmiségivé válás és az értelmiségi körök működésének kérdéseire keresi a választ.

Összevetve a konferencia és a tanulmánykötet címét, láthatjuk, hogy ez utóbbi egy nagyon fontos elemmel, a *kapcsolathálók* kifejezéssel bővült. Jelenlétét felerősíti a kötet borítóján látható illusztráció, egy random hálózat ábrája. Míg az értelmiségi tematikának – akár magyar nyelven is – hagyományosan könyvtárnyi szakirodalma van, a hálózattudományból származó terminus használata újdonságként hat az irodalomtudományban. Az elsősorban a természettudományokon belül vizsgált terület egy fiatalnak tekinthető és már

is nagy interdiszciplináris érdeklődésre számot tartó tudományág, melynek alapmunkái magyar nyelven is hozzáférhetők: CSERMELY Péter, *A rejtett hálózatok ereje: Mi segíti a világ stabilitását?*, Bp., Vince, 2005; BARABÁSI Albert-László, *Behálózva: A hálózatok új tudománya*, Bp., Helikon, 2011; a *Természet Világa* 2015/1. tematikus különszáma, illetve BARABÁSI Albert-László, *A hálózatok tudománya*, Bp., Libri, 2016. Barabási nevéhez köthetőek a hálózattudomány alapkutatásai, Csermely pedig a biológia különböző, főként fehérjehálózatait vizsgálja. Kutatási eredményeik számos olyan egyezést mutatnak a világ különböző hálózatai között mind szerkezetükben, mind működési mechanizmusaikban, amelyekből arra következtethetünk, hogy a hálózat kutatás eredményeit bármely más tudományterületen is fel lehet használni, ezáltal újszerű, eddig nem ismert részeredményeket kaphatunk. Például a *kisvilágság*, a *skálafüggetlenség*, az *egymásba-ágyazottság* és a *gyenge kapcsolatok stabilizáló funkciója* egyaránt